

A VOTJÁKOK
POGÁNY VALLÁSÁRÓL

BARNA FERDINÁND

L. TAGTÓL.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1885.

A votjások pogány vallásáról.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1885. június 1-én tartott ülésén.)

I.

A votjások vallása — tiszta sámánizmus. Főisteneik lakhelye vagy az égen, vagy a vízben, sűrű erdőkben, elhagyatott kunyhókban, s általában az emberektől távol eső helyeken van. Velök egyenes közlekedésben csak a táltosok vannak, más embereknek hozzáférhetetlenek.

A votjások legfőbb jó istene, Inmár, a napban lakik. Ennek anyja is van: Mumu-Kalycina, vagy másképp Mucien névvel, a ki a föld termékenységét, az emberek és állatok szaporodását mozditja elő. A jó istenekhez ezek tartoznak: Sundü-Mumu, a nap anyja és Sompan-dis, a gondviselő lélek. A rossz istenek között a fő Keremet vagy Šaitan. Ez a földön él és mindenütt lakhatik: erdőben, vízben, üres házakban, még lakott házakba is beveszi magát, a honnan minden évben ostorral és tűzzel kell kiűzni. Kedves foglalkozása az emberek nyomorgatása. Erdőkben ezek élnek: Alida, erdei szellem. Ennek csak egy szeme s egy lába van hátra felé fordítva. Ez némelykor megfojtja az embereket; Óatčes-nuina (szó szerint erdei vagy vadonbéli bátya) vagy N'ules-nuina, ugyanolyan istenség, mint Alida, ha ugyan nem azon egy vele.

Tanyákon, majorokban, különösen elhagyatott házak- és furdőkben Albast lakik, és sok bajt csinál ezeken a helyeken. Kiűzetésére szükséges a régi lakásokat és mindennemű lakatlan épületeket a tűznek engedni át. A vízben Bu-murt (vizi ember) lakik; a részéről jöhető szerencsétlenségek megelőzése végett mulhatatlan folyón való átkeléskor egy marok füvet dobni a vízbe e szavakkal: «ne tarts itt engem».

E szerint tehát a votjások összes istenei két csoportra oszlanak: jó és rossz istenségekre. Elsők az ég területén, az utóbbiak pedig a föld területén tartózkodnak. Mindkét csoporthoz fő és alárendelt istenségek tartoznak. A fő istenségekhez azok tartoznak, a kiknek hatásköre nincs se időhöz, se térhez kötve. Az ilyféle jó istenségek csoportja élén Inmár, a gonoszoknak pedig Saitan vagy Keremet áll. A többi gonosz istenségektől a votjások nem igen félnek «ha csak éppen nem találkoznak velők».

Inmár nevével a votjások a jóságos, igazságos és a minden-ség fentartója fogalmát kötik egybe. Az Inmár szóhoz hozzá adják a «koliusin» szót, mely «igaz»-at, valamint elibe szokták tenni a «vülüs» szót, a mi fölségest, legmagasbat jelent. Inmár az egész mindenségen uralkodik, melyben nincs semmi kivetni való, semmi rossz, kivéven Saitant, és az emberek (uroma) bűneit. Az utóbbi azonban nem magától vétkezik, hanem Saitan csábításából. Saitan vagy Keremet egészen független Inmártól, egyenlő erejű vele s az embereket betegség és más szerencsétlenségekkel nyomorgatja. Általában minden rossz, a mi a földön van, Keremettől származik, s ime ez az oka, miért igyekeznek a votjások minden bajaikban legelőször is őt engesztelni meg. A votjások fölfogása szerint Inmár és Keremet edes testvérek valának, és eleinte mindketten jó istenek. De Saitan később gonoszsá lett, mint alább látni fogjuk, Inmárral való vitája következtében.

A világ alkotásáról a votjások mit sem tudnak, hanem az emberek, állatok és növények teremtésüket Inmárnak köszönik. Az első embert Inmár vörös agyagból teremtette és paradicsomba helyezte, vagyis egy igen szép kertbe, melyben a legizletesebb gyümölcsök termettek: tele alma-, körte-, mogyorófákkal. Általában ebben a kertben minden bőven volt. A paradicsom gyümölcseivel az ember eleinte meg is elégedett. Megalkotván az embert és világot Inmár, mint öregebb testvér, elküldte Keremetet a földre, megtekinteni, hogy minden jól megy-e a földön. Keremet mindent jó rendben talált, de az embert szomorúnak találta. Ezt Keremet Inmárnak megjelentette, a ki aztán meghagyta Keremetnek, hogy tanítsa meg az embert — kumiskát főzni, oly italt, mely képes a bűt elűzni. Midőn Keremet ismét leszállott a földre, az embert megint búslakodónak találta, annak ellenére, hogy ez kétségbeesve főzte a kumiskát, és igyekezik vala jó kedvre tenni szert. Most

Inmár nem hitt aztán Keremetnek, hazugsággal vádolta és kegyetlenül megharagudott rá. Keremet dühbe jött s Inmárnak a szemébe köpött s elfutott, a mi aztán alkalmul szolgált az Inmár és Keremet közti örökös viszálykodásra. Ezután Inmár maga szállott le megtekinteni a maga teremtményeit, és az embert ő is búslakodónak találá. Inmárnak azon kérdésére, miért oly szomorú, ez azt felelé, hogy nem lehet el asszony nélkül. Inmár sietett teljesíteni a kívánságát, de azon föltétellel, hogy egy év lefolyta alatt nem fog inni kumiskát, mivelhogy azt Keremet beundokította. Vigan kezdett élni az ember feleségével a paradicsomban. De Keremet nem tudta feledni a testvérétől vett bántalmat, s mivel bátyjával egyenlő éperejű volt, tehát ennek bosszúságára az asszonyt kíváncsivá és éleseszüvé tette. (Innen kiindulva, a votjások életbe vágó dolgokban nagyon hallgatnak az asszonyok szavára.) Viszont Inmár megátkozá Keremetet, a ki megint meghasonolván Inmárral, elkezdte csúffá tenni az ő alkotásait, s azzal bosszúlni magát, hogy az embert bűnre csábította. Így egyszer az első ember felesége megpillantván egy letakart edényt, melyben Keremet által megmérgezett kumiska volt, s figyelmen kívül hagyván Inmár parancsát, hogy ahhoz hozzá ne nyúljon, a milyen kíváncsi volt, lefődte a csészét, ivott belőle egy keveset s férjének is oda nyújtá. Ez időtől fogva az emberek bűnösökké és halandókká lettek (mert Keremet az edénybe a kumiskával a halált is bele tette) a paradicsomból kiűzettek, megfosztatván egyszersmind a gyümölcsözés és szaporodás áldásától is. Inmár az emberi nemnek s tovább szaporodás áldását csakis annak második teremtése után adta meg. Az utóbbiról a votjások a következő hagyományt őrizték meg. Az első sikertelenség után Inmár a maga könyörületességéből egy más helyen néhány pár embert és asszonyt alkotott ismét vörös agyagból, és a Keremettől való oltalom céljából minden pár mellé egy roppant nagy fekete kutyát adott.

Azon idő óta, midőn Inmár az ebre ily díszes tisztét bizott, minden votják kötelességének tartja a házánál ez áldott állatot tartani a Keremet és az ő gonosz incselkedései ellen való oltalom végett. Általában a kutya a votjások vallásos nézeteiben fontos szerepet játszik. Minden állatok között Inmárhoz legközelebb állnak tartatik; meg van ajándékozva az előrelátás adományával, mely képesíti őt megtudni mindent, a mit Inmár és Keremet tesz;

s ezenkívül képesítve van még elűzni az embertől Saitánt. Azért ha a kutya látható ok nélkül nyal, meg vannak győződve, hogy nyalásával az általa látott Saitánra való haragját fejezi ki. E nézet következtében az ebek a votjások házaiban nagy tiszteletben részesülnek, és némely szertartásoknál péld. a halottakra való emlékünnepeknél (toroknál) mellőzhetetlen tartozékok. A votjások meggyőződése szerint Innár még most sem szüntette meg a maga alkotásait és még folyvást folytatja. Azért ha a votják valamely azelőtt nem látott dolgot megpillant, a legelőnkebb kíváncsisággal nézegeti, azon meggyőződésben lévén, hogy az csak most került ki az isten kezéből. Magok a votjások azonban, mint az Innár második teremtette emberpár maradékai, nem tartják magokat képeseknek a bűnre, mivel az ember második teremtése után Innárnak egészen engedelmesnek teremtett, s így önmagától rosszat nem tehet, ha pedig Keremet rosszat követett el vele, ezt Innár számba nem veszi, annyival inkább, mert Innár Keremettel örökös viszályban van. Általában Keremet a votjások fogalmai szerint dühös, bosszúálló, s az emberi nemet betegségekkel s mindenféle nyomorúságokkal látogató lényként szerepel, a miért aztán a votjások Saitánnak nevezik. Így mindjárt a legelső műve is az volt, hogy a vörös agyagot, melyből az első emberpár alkottatott, s mely azelőtt legfölül volt a földszinén található, nehogy az Innár abbeli parancsának, hogy a holtakat agyagba temessék, eleget tehessenek az emberek, mélyen a föld alá rejté, úgy hogy manapság, ha a közelben nem találunk ilyet, kénytelenek azt sokszor nagy távolságokból szállítani. E hitnek megfelelőleg a votjások mindig vörös agyagba temetik a halottjaikat, s ha közel nem találunk, más vidékekről szállítanak ily agyagot a temetéshez. Hogy ha ily tájra sokáig nem találunk, szidalmazni kezdik Saitánt: «osta Innár palka Saitan tünom» (uram irgalmazz, botot neked Saitan!)

Mily érzékenyek és naivok a votjások fogalmai a magok isteneikről, példájául szolgálhat az Osztrovszky által közölt s a 40-es évekre vonatkozó nagyon jellemző eset: «A malmüzi votjásoknál rosszul állott a vetés. Sokáig törték a fejöket, hogyan segítsenek a bajon, végre kieszték, hogy a gabona azért nem díszlik, mert Keremet búsul, és hogy jó kedvre hozhassák, asszonyt kell neki szerezni. Ily célból a legelső vasárnapon az öregek Csúrba utaz-

tak. Kellően megvendégelvén az odavaló lakosokat, közlék velök a magok nagy gondját és annak orvoslási módját. Az utóbbiak beleegyezéseket nyilváníttak. Ennek következtében mindkét részről elhatárázák, hogy egy a Keremet számára szerzendő nőért a malmüziak kéréket küldenek. Péter-napja körül éjszaka a kérék csengőkkel s más czifraságokkal díszített kocsikon, mint a hogy ez nászutakon szokás, Csúrba hajtának, és egyenest a Keremetbe (a gonosz istenség áldozó helye) betérnek. Ott egész éjjel vigan lakomáztak: a viatkai votjások nem fősvénykedtek a vendégséggel, mert hát Keremetnek kellett feleséget szerezniök. Korán reggel útra keltek hazafelé, magokkal vivén egy a Keremetben kivágott négyszög arsin-nyi gyepföldet.» Bajos meghatározni, minő értelemmel bírhatott az itt adott esetben a földdarab? meglehet hogy a Földanyát, mint a termékenység istenasszonyát jelképezte, és ez esetben ennek az eredeti eljegyzésnek az az értelme lehetett, hogy összeadván ilyképen Keremetet Mumu-Kalyecinával (földanya) a votjások azt remélhették, hogy ez által Keremetet megengesztelik, és a föld termékenysége az elsőnek befolyásával ismét vissza fog térni az ő vidékekre.

Nem kevesebbé durvák a votjások fogalmai a halálról és a sirontúli létről. Fogalmaik szerint a halál nem természetes és kikerülhetetlen valami, hanem egyenesen a Saitan műve. Azért a haláltól és holtaktól úgy félnek, mint Saitan eszközeitől, és a sirnál sohasem sirnak. Valamely családtag kimulásakor az elhunyt által birtokolt dolgokhoz semmiért sem nyúlának, hanem vagy a sirba hányják vagy szétszórják az erdőn, tisztátalanoknak tartván azokat; a mennyiben pedig kénytelenek voltak a holtal érintkezni, ettől a fürdőházban mosakodva, tisztítják meg magokat. E nézetöknek következtül lehet tulajdonítani azt, hogy a votjások a nehéz betegek iránt mindig barbár módon viselkednek. Gyakran félmeztelenül hagyják őket, és puha vánkások helyett szalmát raknak a mellére, minden segédkezés és gondozás nélkül hagyván a beteget, a bekövetkezett halálozás után pedig csupa félelemből igyekeznek lehető hamar eltemetni. Fogalmaik szerint az emberek holtuk után ugyanoly életmódot követnek, mint itt a földön az élők között, mindazon érzéki élvezetben részesülvén, mint élőkben, nem vévén ki innen a nőket sem. Ugyanezen alapon a halottal sirba rakják mindazon tárgyakat, melyek a háztar-

táshoz szükségesek, különösen, melyeket az elhunyt életében leginkább kedvelt, mint sarukötő eszközt, hársfabáncsot, pipát, bélest, pálinkát és pénzes-zacsót; nem ritkán tesznek a szájába darab írósvajat, vagy szárított marhahúst, a szerint mit szeretett az elhunyt leginkább életében. Ugyane célból a ház bejáratánál éjszakára eleséget raknak, úgy gondolván, hogy ha a sirba hányt eleség nem volna elegendő, tehát az elhunyt haza jöhet és ott kipótolhatja a hiányt. A pénz fogalmaik szerint azért szükséges mulhatatlanul, hogy ezzel magát megválthassa más világon a kinzástól.

Ha elmulasztanának a sirba rakni minden a háztartáshoz megkívántató dolgokat — gondolják a votjások — akkor az elhunyt erősen nyugtalanítani fogná a háziakat, haza jár a szükséges tárgyakért az életben maradottakhoz, s azonkívül hogy a gazdaságot tönkre teszi, dühében magával viszi még az asszonyt, fiúkat, unokákat és más rokonokat is, a kik neki szükségesek, hogy más világon mint dologtevők szolgáljanak a háztartásban.

E hit befolyása alatt igyekeznek halottaikat megengesztelni, számos emlékünnepeket rendezvén részökre, s téisztás étkeket, sört és kumiskát áldozván a sirjaikon.

A jövő életet minden jámbor, becsületes és igazságos emberekre nézve paradicsomi boldog élet alakjában képzelik, (tunajuggit) a hol minden fölthalálható, a mi a votjakra nézve ez életben kívánatos volt. Ellenben minden gonosz és igazságtalan emberre keserű sors várakozik (kuratisin-inti), a hol ezrivel állanak készen a forró szurokkal telt kazánok büntető eszközül az e világon elkövetett bűnökért. Az égi haragot magok után vonó legnehezebb vétkeknek tekintetnek: az istentelenség, esküszegés, gyilkosság, czivódás, tolvajság és másnak varázslás és mérég általi elemésztése.

E dualistikus fölfogás mellett, mely szerint Innár jó és kegyes istennek, Keremet pedig gonosz és ármányos szellemnek képzeltek, természetes, hogy a votjások minden vallásbeli istentiszteletének a gonosz istenség felé kell hajolnia. Innár, mint jóságos és a büntől irtózó isten — mondják ők — nem vezetheti az embert bűnre, sem rosszat nem tehet neki, és a milyen irgalmas, nem kíván nagy áldozatokat, míg a rossz istenség, Keremet, az emberekre betegséget, halált és mindenféle nyomorúságot bocsátván, állandó és buzgó engesztelést kíván. Ime ezért van az, hogy a vo-

tjások majd minden könyörgései a gonosz istenségnek való hódolat jellemét viselik magukon, Innár pedig az ő fogalmaik szerint megelepszik a pusztá imádsággal és nem kíván valami nagy áldozatokat. A gonosz istenségnek tétetni szokott áldozatok helyeül a keremetek vagyis ligetek szolgálnak. Így nevezték a minden nem keresztyén votják falu közelében levő hárs-avagy nyíres ligetek, a hol minden fa ki van jelölve a legközelebbi falu bizonyos lakosa számára, és a melynél az illetőn kívül senkinek sem szabad istentiszteletet végezni. E fák a földtől három arsin-nyi magasságban hársfalommal, avagy luczfenyő-koszorúval vannak körülövezve. Istentisztelet alkalmával kiki a maga fája előtt áll, s ott olvassa a maga imádságait, míg a főáldozó (a táltos) az áldozatot végzi. A fák előtt mondott imádságok célhoz vezetőknek tartatnak, mivelhogy a nyír-, hárs-, tölgy- és fenyőfa kedves tartózkodáshelyei Keremetnek. Némely helységeknek több ily ligetek is vannak, de nem mindnyájan tartatnak egyenlően tiszteltben; némelyek, a főbbek, egész vidék imádkozó helyeiül szolgálnak, mások csak egyes falvak vagy telepek számára. Közkönyörgéseket Keremethez járványos betegségek, dögvész, rossz termés stb. alkalmából szoktak intézni. Ily alkalmakkor a legjobb ünnepi ruháikba öltözve, gyülekeznek a ligetbe, az asszonyok rendesen nem jelennek meg. Áldozattételnél az általános könyörgésekben mulhatatlanul szükséges a tunó vagyis táltos közreműködése. Ez utóbbinak mások fölött az az előnye van, hogy a szellemek- és istenségekkel való közlekedés tehetségével bir, tanácsot és segélyt hozhat tőlök, s némelykor rábíratja őket a kívánsága teljesítésére, ő rá van bízva a liget fentartása és rajta kívül senki sincs jogosítva a ligetben áldozatokat tenni. Ezen, a votjások között oly nagy becsben lévő állás maradékról maradékra száll és csak a nemzetség kihaltával adatik át más nemzetségi főnek általános gyűlés határozata folytán. Az áldozatoknál a tunó-n kívül ott vannak még a varázslók, javasok, vagyis világosan látók; a kik meglátják, a mint lopnak, hol rejtik el az elorzott jószágot; azt is látják, hogyan bocsátja a szellem a betegségeket, föl tudják varázslással fedezni az elorzott dolgokat, le tudják venni az emberekről a betegséget. A javas bir még oly hatalommal is, hogy az embereket állatokká átváltoztathatja. Bűbájlásaik rendesen kenyeren, sőnen és bábokon stb. történnek. A Keremetet illető isten-

tiszteletnél a jvas tiszte az idő meghatározásában, valamint az áldozati szertartásnál varázslói minőségben való segédkezésben áll. Ezenkívül általános istentiszteletek alkalmával, ha az áldozni való állatok száma igen nagy, a nemzetségek közül még külön segédkezőket is választanak. Ezek olvassák a könyörgéseket és levágják az áldozatra kijelölt barmokat. E segédkezők vagy állandók, vagy csak ideiglenesek, csupán a könyörgés idejére választottak, tisztók az áldozat bemutatása után legott megszűnik, s semmiben sem különböznek más halandóktól, míg az állandó segédek más tisztákat is teljesítenek, például ők adnak neveket az új szülötteknek. Ilyenkor a táltos segéd elkezdi a csecsemőt minden vigyázat nélkül lóbálni, mindaddig, míg csak a gyerek sírni nem kezd, most aztán több votják nevet sorol el. A mely névnél a csecsemő elhagyja a sírást, azt a nevet adja a gyermeknek. Ugyane szertartás némelykor másképen hajtatik végre. A táltossegéd aczélt, kovát, taplót vesz elő, s elkezdi csibolni, e közben többféle nevet sorolván elő, a mely névnél a tapló tüzet fog, azt a nevet kapja a gyermek. E névadásnál azonban nem mindig van szükség a táltossegéd jelenlétére; némelykor a dolog nagyon egyszerűen megy végbe. A házba, melyben a betegágyas asszony van, oda megy a bába, kezeibe veszi a gyermeket, s olyan nevet ad neki, a milyen épen eszébe jut, vagy a mely tárggyal a házba beléptekor legelőször találkozott.

A Keremetnek tett istentiszteletkor a ligetben durván faragott ló avagy más állat jelvénye állittatik föl, a szerint a milyent Keremet kíván. Az áldozatra szánt állat megválasztása szintén csak a tunó-tól függ, a ki is istentisztelet előtt a ligetbe megy, hová senki másnak rendes időbe belépni nem szabad, ott aztán megkérdi Keremettől, mire van szüksége. Onnan visszatérve, kinyilvánítja, hogy Keremetnek fekete színű ló avagy ökör kell. Ilyenkor aztán a votjákok kötelesek a kívánt állatot bármi áron is megszerezni. Igen gyakran megtörténik aztán, hogy Keremet épen olyan színű állatot kíván, a milyen épen csak a tunónál talál-tatik, s ilyenkor a tunó a szegény votjákokon annyit híz, a mennyit neki tetszik. Az áldozatállatok mennyisége az áldozat-tételnél jelenlévő családok mennyiségétől függ. Az állatok levágá-sánál külön szertartások nem léteznek.

Leölés előtt az áldozó táltos megvizsgálja alkalmas-e az állat

a Keremetnek teendő áldozásra, leöntvén vízzel az állat hátát. Ha az állat megrázkodik, jele, hogy alkalmas, ellenkező esetben nem alkalmas és mással kell kicserélni. Széttagolván az állatot, az áldozó levágja a füleit, tüdejét, szívet és beleit, megmossa vízben, és a tűzhelyen külön bográcsban főzi. Midőn a kazán forrni kezd, annak tartalmát külön edénybe önti, részét pedig a tűzbe veti, a hová egyszermind egy kevés kenyér, tojás, só, szóval mindentől vettetik egy kevés, a mit a votjákok az áldozathoz hoztak, a többi rész pedig, valamint a csontok, a kutyáknak dobatnak. Ha a tűz füstje magasra száll, akkor az áldozat kedves az istennek; ha a kutyák az oda dobott csontokon marakodnak — az is jó jel. Egy másik kazánban fő a levágott marha húsa, a bőrét pedig vagy a tűzbe dobják, vagy a táltos megtartja magának. Azon egész idő alatt, míg a hús a kazánban fő, mind a tunó, mind az összes jelenlévő votjákok térden állva könyörögnek Keremethez, ezen-kivül a tunó az áldozat oka alkalmából külön imádságot mond. Mikor a hús megfőtt, mindnyájan hozzá látnak a föláldozott állat húsa elköltéséhez, a maradékot pedig haza viszik. A votjákok hite szerint a Keremet tiszteletére levágott egy állat sem hal meg, ha-nem élve oljut az elsőnek lakására.

Részleges áldozatok Keremet tiszteletére valamely házi sze-renesétlenség, például valamely családtag megbetegedése alkalmá-ból szoktak tartatni. Ilyenkor a votják megkérdi a tunótól: mit kíván Keremet? A tunó megnevezi az állatot az áldozathoz, mely rendesen nem azonnal, hanem néha nagyon is hosszú időre elha-lasztva tartatik meg. Ilyenkor a votják csak fogadást tesz Kere-metnek; néhány rézpénzdarabot vesz s piszkos rongyba göngyöli e szavakkal: «e pénzen Keremet lovat veszek neked, te pedig adj a betegnek életet»; ezután ugyanazon rongyba néhány ezüstpénzt takar, s ezt mondja: «ezüsstel ékesítem a lovad sörényét»; végre a rongyba lisztet hint e szavakkal: «sütünk neked kenyeret, csak adj a betegnek egészséget». Ezt a rongyoeskát a maga tartalmával együtt fölaggatják valahol a mennyezetre, vagy a fedélre, s ily tár-gyak némely házban tizre, sőt többre is fölgyűlnek.

Ha a beteg szenvedése nem akar szűnni, az világos jele an-nak, hogy az áldozatot elengedhetetlenül követeli. Ilyenkor a vot-ják útnak indul a falvakba és vásárookra, kikeresése végett a tunó által megjelölt színű lónak. A ló ára itt számításba nem jön. Maga

a könyörgés előtt a gazdasszony kovásztalan kenyeret süt, s mielőtt a sütőkemenczébe tenné, különbféle pettyekkel föl is czifrázza. Azután a votják tojást, sőt és kenyeret szed elő, előszedi a rongyot is, melybe a fölajánlott tárgyak vannak, elővezeti a Keremet számára vett lovat, s a tunó-val a ligetbe megy, a hol mindez megáldoztatik a fent megirt szertartások között. Megjegyzendő, hogy a szegény sorsú votjákat Keremet ritkábban háborgatja, mivel tudja, hogy az ilyen halandó nem képes jól tartani. A szegény is ígér, de vagy nem áldoz, vagy ha igen, rászedi Keremetet, ló helyett bárányt vagy malacot áldozván neki. Ez utóbbi esetben rendszeren nem viszik az állatot a ligetbe, hanem megfojtják otthon, minthogy különben Keremet megismerné az állat hangjáról, hogy ló helyett mást adtak, és még jobban megharagudnék. Még a vagyonosbak is gyakran rászedik Keremetet, juh helyett nyulat, lud helyett valamely kis madarat adván, mikor aztán áldozat bemutatásakor a votják rendszeren így szól: «nesze neked Keremet egy lud», holott nem azt áldozott neki, de hát Keremetet mindig rá lehet szedni.

A jó istennek a votjákok a magok imádságaikat az áldozó pajtában (kvala) végzik, melyről fentebb emlékeztünk. E pajtában a pogány votjákok némelykor egy kecskefőt ábrázoló jelvényt, vagy szárított fogolyfőt helyeznek el kosárban letakarva. Részleges áldozatokhoz ritkán hívják meg a táltost, hanem ennek szerepét a nemzetség legöregebbje viszi. Inmárnak rendszeren kenyeret, pálinkát és valami kisebb fajta állatot áldoznak. Nagyobb áldozat-marhát részleges áldozatoknál nem áldoznak, mert a kegyes Inmár mindig megelégszik a kisebbekkel is.

A család feje leöli az állatot, s húsát megfőzi a tűzhelyen, ugyanó olvassa az imádságokat a «vorsud» vagyis bálványjelvény előtt, míg a többi családtagok ugyanekkor Inmárhoz jó aratásért, a házi állatok megtartásáért stb. könyörögnek. Könyörgés után a kenyér, hús és sör az ájtatoskodó család által elköltetik. Ily részleges áldozatok gyakran tartatnak, de ritkán áldoznak meg állatot, hanem rendszeren csak azt, a mit reggelire el lehet költeni, u. m. kenyeret, kását, bélest, méhsört stb. Némely áldozatoknak úgyszólván különleges jellegök van, például a méhészek szerencsés méhészetért tarka harkályt, mint a méhek nagy pusztítóját, áldoznak.

Közkönyörgések a jó isten tiszteletére csak ünnepeken tartatnak. E könyörgések rendszeren külön pajtában (budzim-kvala nagy pajta) végeztetnek. E lakatlan pajta egészen olyan, mint a minők minden gazda udvarán találhatunk. Csakhogy e pajtában külön kis szenthely (придѣлецъ) is van, melyen tűzhely van hamuval s a megáldozott állatok csontjaival. Ily pajták nem találhatunk minden faluban.

A nagy pajtában tartandó áldozattételre táltos is hivatik, a ki «budzim-kvala-utús», vagyis a nagy pajta gazdája nevet visel. Áldozat, könyörgés azon módon teljesítetnek, mint a részleges áldozatokon. Az áldozó marha mennyisége mindig jelentéktelen. Az áldozó táltos minden ünnepnek megfelelően külön könyörgéseket mond. De a jelen időben némely ünnepek nem bírnak többé a votyákoknál azzal a jelentőséggel, melylyel egykor kétségkívül bírtak, úgy hogy azok idején nem végeztetnek külön könyörgések, s csakis disztrakomákra szolgálnak alkalmas ürügyül. Ugyanily czélból a votjákok néha külön ünnepeket is rendeznek a szokásosokon kívül, a pogány votjákok pedig a keresztényen nagy ünnepeket is megülik, például a karácsony, husvétot stb.

II.

Midőn Pallas a votyákoknál utazott, a votyákoknál négy főünnepet talált egy évben, u. m. az új évet (budsim-nunal), mely összeesik a mi nagy hetünkkal; a tavaszi ünnep (tulis-nunal) a gabnaneműiek bevetése után, mikor Föld-anyához könyörögnek; szénatakarás-ünnep (vissesko-nunal): ez ünnep alkalmával a votjákok szép időért és munkabeli könnyítésért esedeznek, áldozásul pedig tarka harkályt áldoznak; és az aratás utáni ünnep (Keremet-nunal). A jelen korban a votyákoknak ennél sokkal több ünnepeik vannak. Igy ünneplik a tavasz-kinyíltát, mikor a folyóvizek a jégtől megtisztulnak (ekalyani = jégtakarodás); a tavasziak elvetésének ünnepe (girüni kučkon). Végezetül késő ősszel, szeptember végén, az éjszakai votjákok a minden mezei munkák bevégzését ünneplik (sürlütni). A nőknek szintén megvannak a magok ünnepeik. Ilyen a sort-liskon, mikor a nők a fonalesomóikat, erdélyiesen tukarcsaikat (matring), mosni kezdik, és a diva-čuzani nevű, mikor a nők a vászon fehérítéshez fognak. Ezen-

kívül a nem keresztyén votjások együtt ünneplik még a keresztyén-ünnepeket is, az újesztendőt (vily-ar); vizkeresztet, husvétot (budzim-bunal = nagy nap), Szt-Háromság-vasárnapot, Mária fogantatását (ejadi-kuston), Péter-napiját (Kvár-sur = leveles sör, mivel ilyenkor az áldozat-sör alá zöld faágakat raknak). A keresztyén votjások viszont a nem keresztyénekkal együtt megtartják a pogány-ünnepeket is.

A votjások ünnepei könyörgések- és áldozattételekkel kezdődnek, melyekről immár fentebb szólottunk, s eltartanak háromöt napig, egy hétig ahhoz képest, a mily gazdag a község, s meddig tart a kumiskában, sör- és méhsörben. Rendesen az egész ünnepidőt lakmározással töltik kora reggeltől késő éjszakáig. Ekkor a votjások lóra ülnek, kezeikkel összefogóznak, és a magok kedves «oj-do, oj-du-du»-jokat dalolva ezáltalánul barangolnak a faluban, miközben a férfiak a férfiakkal, asszonyok asszonyokkal, leánykák leánykákkal külön-külön kört képeznek. Hogyan folyik le a vendégség (áldomás), arról volt már alkalmunk szólni.

A pogány-ünnepek között különös figyelmet érdemel a Šajtán kiüzésének ünnepe, mely a nagy héten, vagy mindjárt karácsony után szokott megtartatni, a szerint, a mint a táltos az időt kitüzi. A votjások meg vannak győződve, hogy ha Šajtánt a falvaikból kiüzték, többé nálok nem jelenhet meg, és csakis az emberek gonoszsága és szófogadatlansága következtében hathat be Šajtán újból esztendő végével a votják lakásokba, hogy a szegény embert bűnbe ejtse; azért minden évben szükséges őt kiüzni, nehogy sok bajt csináljon. Az ördög-üzés ezen eredeti módja még maig is makaesul tartja magát a malmüzi és jelabuga kerületi votjásoknál s a glazovi keresztyén votjások is csak nem régen hagyták el.

Az ünnep készülődésekkel kezdődik. Két héttel előbb a falubeli patak mellett öreg és fiatal votják nők a patak hosszában egész sor konyhácskát állítanak kumiska-főzés végett, s minden család főz legalább 10 veder kumiskát, ezután a férfiak négy nappal az ünnep előtt falusi gyűlést tartanak, s megkerdik a tünőtől, minő színű állatot kell áldozni Keremetnek, a mivel ez, mint már említve volt, gyakran visszaél, mert meghagyásait áthágni nagy bűnnek tekintik.

A tünő előző nap, vagy mindjárt a gyűlés napján, a ligetbe megy s megkerdezi Keremettől a kívánságát. Az áldozat-marha

színével egyezőleg a tünő a liget közepén levő fenyőfához erősített ládikába (ez a Keremet akaratnyilvánításának a helyisége) ugyanolyan színű rongyot tesz, elhitetvén az együgyű votjásokkal, hogy azt maga Keremet tette a ládikába. Végezetül a táltos megjelenik a közgyűlésen, s kinyilatkoztatja, hogy Keremet ökröt, vagy lovat öhajt, példáulú fekete színűt.

Az előkészületek bevégeződven a votjások déltájban egybegyűlnek a ligetben és az áldozathoz fognak. A szertartások itt is ugyanazok mint más könyörgéseknél. Könyörgés végeztével a votjások visszatérnek lőháton a faluba, a hol aztán az öregek megállapítják a rendszabályokat, melyek szükségesek Šajtánnak a faluból való kiüzésénél, és hogy melyik háznál kell a dolgot kezdeni. E tanácskozás nem ritkán iszonyú lármával és civódással végződik. Végre a votjások lovaikat a kerítéshez kötvén, ostorok-, lánczok-, botokkal és meggyújtott szövetnekekkel fegyverkezve, mely utóbbiaktól Šajtán különösen nagyon fél, és fülhasgató kiabálással elkezdik a ház minden zugát és ajtaját döngetni, azután az utczára futnak, erősen döngetik a kapuikat és a kikergetett Šajtán után köpködnek. Minden más házból szintúgy üzik ki Šajtánt. Mikor valamennyi házzal készen vannak, lóra ülnek, sorba állanak, és ostromaik- és botjaikkal mindenfelé fenyegetődzve ugyanoly ordítózással vonulnak végig az útezen az utánok szaladó gyermek sereggel együtt. Vége lévén e nyargalózásnak, fegyvereiket mindnyájan eldobják a falun kívül, még egyszer szemébe köpnek Šajtánnak, s erősen hiszik, hogy most már Šajtán ki van üzve a faluból, s valamely más faluban húzza meg magát, honnan ugyanily módon fogják majd kizavarni. Šajtán kiüzését ezután nagy ivással végzik be.

A keresztyén votjások a magok ünnepeit némileg máskép ülik. Nagy ünnepeken, karácsony- és husvétkor, mindenik kötelességének tartja gyertyát vásárolni és templomba menni.

Az istenszolgálat végeztével minden votják közkönyörgést végez és haza megy lakmározni. Ekkorára a háziasszony már megterítette az asztalt és nagy kancsó kumiskát tesz reá. A házigazda tészta-süteményt vesz a kezébe, magának metsz egy szeletet belőle, a többieknek pedig csak apró falatkákat ad. Minden családtag előtt külön ivócsésze áll, és a házigazda mindeniknek tölt bele a nagy kancsóból. De inni még most senkinek sem szabad mindaddig,

míg a családátya a legkedvesebb fiát avagy leányát kezén fogva nem megy a ház bejáratához a kumiska eszéével és kenyérfalattal; hol aztán Inmárhoz könyörög a mindennapi kenyérért és egészségért családja részére. Visszajöven a családátya a házba, asztalhoz ülnek és esznek, a minek végződtevel a családátya a szomszédokhoz megy lakmározni, a kiskorú gyermekeket odahaza hagyván gyakran a szerencse játékszereiül. Nem ritkán történik, hogy az atya vendégségbe merülve egészen megfélekedezik a gyermekeiről, a kik ében szomjan maradnak, míg valaki történetesen arra járván, a gyerekek sírását hallva be nem megy a házba és enni nem ad nekik . . . s ez így eltart néha két hétig is.

A halottakért való emlékezések (torok) kétfélek: magánosak és közösek. Az elsőket egyes családok tartják elhunyt tagjaikért s nem előbb, mint mikor az elhunyt a rokonok valamelyikének megjelent álmában. A közemlék-ünnepet nagy csütörtökön, a nagy héten és Semik napján szokták tartani. Az emlékünnap napján a család minden tagja azon házba gyülekezik, melyben az elhunyt életében lakott. Az asztalra kumiskát, sört és bélest raknak. Ez ünnep szertartása abból áll, hogy valamennyi jelenlévő tölt magának a kumiskából a maga ivóedényébe és arezczal éjszak felé fordul, ezután a nemzetségfő könyörgést mond, melyben arra kéri Inmárt, hogy a megboldogult hamvainak engedjen enyhe nyugalmat, világos lakást (tyuna juggit) s megtudakolja azt is, minő helyzetben van a néhai. Imádság végeztével az azokat elmondó veszi a legfelső bélest és kumiskába mártva a kutyáknak dobja. Ha azok azt megeszik — jele, hogy a megboldogult más világon vígan s boldogan él, és az összes jelenlévők lakomához ülnek, melyre meghívják az elhunytat is. Ha a kutya a neki odavetett bélest ott hagyja, akkor az azt jelenti, hogy az elhunytnak másvilági élete nagyon nyomoruságos és mindnyájan nagy búvánattal térnek haza.

A keresztyén votjásoknál az ily megemlékezések egy kissé másképen esnek meg. A kűszöbre teknőt tesznek meggyújtott viaszgyertyákkal; apróra vágott bélest tesznek bele, ezt tehenvajjal leöntik, s Inmárhoz könyörögnek. Ezután mindenki eszik belőle egy falatot, a többit pedig a kutyáknak vetik. Némelykor e megemlékezések még másképen is történnek. A szüleirol emlékezni akaró, az udvaron lévő apró marhábol magához vesz egy

tyukot, a patakhöz megy vele s az elhunytak tiszteletére leöli e szavakkal: «ne haragudjatok szüleim, hogy nektek csak vért adok!» Azután haza viszi a tyukot, és az a családi asztal egyik fogását alkotja. Oly helyek, hol a holtak tiszteletére áldozatállatot ölnek, nem csak minden pogány faluban találhatunk, hanem gyakran még keresztyén falvakban is.

Érdekes a könyörgések tartalma is, melyekkel a votják a maga istenségeihez szokott fordulni. E tekintetben két igen jelentékeny közleménnyel birunk, melyek elsőjét 1838-ban Herzen gyűjtötte, a másikat pedig 1869-ben Čečegow.

Lehetetlen a figyelemnek az első és második között létező különbségre nem irányulni. Kétségtelen, hogy a votják imádságok tisztán nemzeti könyörgések jellemével birnak, és szájról szájra, nemzedékről nemzedékre átszállván, az idő és helyi viszonyokhoz képest mind külső alakjuk, mind tartalmokra nézve változásnak vannak alávetve. Így az 1838. évi közleményben a könyörgő csak is a napi szükségek teljesítéséért könyörög, szóval sem emlékezvén meg arról, a mire csak jelképen van mintegy rámutatva ez áldozatkori könyörgésekben («mi neked aranyszörű ökröt adunk»). E könyörgések tartalombiányát maga a könyörgő is elismeri («uram, mi keveset imádkozunk, intézd el te magad, mi keveset tudunk, s keveset beszélünk»). Ezenkívül a régi imádságok csak anyagi tárgyú kérésekre szorítkoznak, melyek ábrándos alakot öltenek (hogy egy szemből 77 kalász legyen, a kazal az égig érjen, hogy a ló feje arany legyen, stb.). Ellenben a későbbi Čečegow-féle imádságokban a fentebbi anyagi dolgokon kívül más szellemi szükségletekről is van szó, ú. m. a gonosztól és szerencsétlenségtől való megszabadulásról, a gonosz szellemektől való megoltalmaztatásról; ugyanott találkozzunk még békességet és boldogulást és a büntől való menekvést tárgyazó imádságokkal is; de legnevezeteseb különbsége az új imádságoknak a régiektől abban nyilatkozik, hogy itt már Isteneknek a vett jókért való hálaadással is találkozzunk («köszönjük úr isten, hogy jó időt, jó rétet adtál, s lehetővé tetted nekünk jókor boglyába raknunk a szénát»).

Fejlettebb népek vallásos nézetei, valamint általában létök más fejlettebb műveltségű szomszéd népek átalakító hatásának vannak alávetve. Mi a votjásokat illeti, nem egyszer látók, hogyan alakultak át a votjások ősi intézményei és vallásos szertartásai a keresz-

tyenség és oroszok szomszédsága következtében. Így az imádságokban történt változtatásoknak is ugyanezt lehet főokául tekinteni. Ily újításnak tekinthető egyebek közt a csodatévő Miklós tisztelete is, a kít a pogány votjások egyaránt tisztelnek a magok istenségeikkel. Így nagy böjt idején minden évben több ezerre menő keresztyén és nem keresztyén votjások jelennek meg a szarapuli, malmüzi és jelabugai kerületekből a Káma vize mellett fekvő Berezovka faluban, az ottan találtató Sz. Miklós csodatevő képének tisztelete végett. Szintily buzgón látogatnak minden e szent nevét viselő szentegyházat; a keresztyének részt vesznek az isteni tiszteletben, a nem keresztyének pedig gyertyákat állítanak a kép elibe, és térden állva kereszttetés nélkül hajlonganak. A jelabugai votjásoknál ezenkívül olyan szóhagyomány is létezik még, hogy Miklós az oroszok iránt való szeretetből Berezovka faluban telepedett meg, de az ő három fiatalabb «Buld» nevű testvérei — a votják nép pártfogói — votják falvakat választották magoknak lakhelyökül; azért a votjások emlékezetet haladó időktől óta minden harmadévben a nép roppant özőnlése mellett az Ó-Zjum nevű helység melletti erdőben a legöregebb testvérnek, — Adrianova faluban pedig a középső Buld testvérnek áldozatokat tesznek. A legifjabb Buld tisztelete aránylag nem rég alapított meg a jelabugai kerületbeli Varziatéini falu vidékén a következő alkalomból. 1826-ban az azon vidékbéli táltosok és segédjeik kijelenték, hogy a legifjabb «Buld» megjelent a varziatéini hegyen és itt száándékozik végleg fölútni a tanyáját. Erre legott minden votják faluba hírvivők küldettek és a varziatéini hegyre csakhamar megszámlálhatlan serege özőnlött a votjásoknak a jelabugai, szarapuli, urzsumi és malmüzi kerületekből. Ez időtől fogva az egybegyülekezett nép határozatából megállapított, hogy minden harmadik évben egy hétig tartó áldomást tartanak, a legifjabb Buld tiszteletére áldozván minden házi állatfajból.

Szintigy terjedett el a votjásokhoz az orosz népnek az erdei és házi manókról, boszorkányok és szemmelverőkről való hiedelme, melyek a nép szemében különös babona-vallásos jelentőséggel bírnak. Ez orosz babonák oly mélyen gyökereznek a votjások meggyőződésében, hogy ennek folytán minden lépten-nyomon szükségesnek látják óvakodni a tisztátalan szellemektől, lehető találkozás esetére. E babonás hiedelmet nem taglaljuk, mivelhogy

az oroszoktól kölesönvéve a votják nép különlegességét nem képezik.

Nem egy finnolog azon nézetnek adott kifejezést, hogy a votjások pogány vallása azon egy a cseremiszek vallásával. Erre főleg az szolgáltatott okot, hogy ott, hol közvetlen szomszédságban élnek a cseremiszekkel, a mindennapi sűrű érintkezés következtében a votjások mint gyöngébb elem, könnyen összeolvadnak a cseremiszekkel, elfogadván egyszersmind ezek vallását és szertartásait is annyira, hogy aztán az ilyenek magok is úgy tudják s ehhez képest azt mondják, hogy a votjások és cseremiszek pogány vallása azon egy. De a dolog nem így áll. Ugyanis a hol csak a votjások nincsenek közvetlen érintkezésben a cseremiszekkel, vallási kultuszok élesen különbözik a cseremiszekétől. Azért mi e helyütt főleg a glazovi, szarapuli, és jelabugai votjások vallásos nézeteit vázoltuk, mint a kikre a cseremiszek befolyásának alig lehetett helye.

A cseremiszek vallása összehasonlítva a votjásokéval, általában azt mondhatni, kidolgozottabb, összefüggőbb, hitregészetök határozottabb. Isteneiknek a magok tartózkodási táján saját lakhelyök, családjok, udvaruk van külön szolgálkával és hírnökökkel. A szolgálk végrehajtják az istenek meghagyásait, ú. m. jutalmat vagy büntetést visznek az emberekre, a hírnökök pedig értesítik az isteneket az emberek szükségéről. Az elsőkhöz tartoznak a pujorse-k és piamparok, a másodikhoz pedig a vitnyaré-k, sukó-k és serlatüz-ök. Az összes istenek a Jumo-Kuruž mindenható uralkodó főistennek a családját képezik, a ki a mindenség és az ember alkotója. Minden istenség, valamint neki minden szolgálja és hírnöke külön áldozatokban részesülnek fontosságuk és hatalmuk aránya szerint.

De ezenkívül még egész serege van a földi istenségeknek. Ily külön istenségeknek tartatnak: Kara-Jumo a szántóföldek istene, Šeská-Jumo a gyümölcsök istene, Kandé-Jumo a gabnaneműek istene, Mujks-Jumo a méhek istene, Bolek-Jumo a barmok istene s a ki minden munkára és Agun-Kugūzja jó szellem a gabna-szárítóra ügyel. A votjásoknál mindezen istenségeknek egyetlen isten-asszony Mumu-Kalycina felel meg. Vanak ezenkívül még a cseremiszeknél különféle alkalmakra is számos istenségek, míg a votjásoknál nincsenek. Ilyen Jumo-ergije-pjurut gyermek-adó és

Aš-Jumo, a ki a gyermekek születésénél van jelen, Kugurnya-Jumo a hét istene, Kugeče-Jumo a nagy nap = husvét istene.

Ez istenségek mindenikének megvan a maga külön tartózkodási helye, háza és udvara, kifogyhatatlan éléskészlete, drága ruhái, lovai, madarai stb. Vannak szolgálók és hirnökeik, kinek-kinek a méltósága szerint.

Mind e jó istenségeken kívül tisztelik még a cseremiszek a gondviselő szellemet Bačeval-sukče, ki a votják Saltán-dis-nek felel meg és az embernek az ördög incselkedéseitől való megoltalmazójának tartatik. Egészen hasonló szererepe van még a cseremisiz vallásban Šočen-abanak, a ki a csecsemőket ápolja születésük napjától kezdve.

A gonosz istenek között legfontosabb Čibulat vagy Kurok-kuguzja. Ennek áldozatához a cseremiszek nem fognak előbb, mint míg el nem látták magokat jó előre sorbával (hirtelen erjesztett sör), fürdőbe mennek s ünnepi ruhába öltözködni. Azután rozslisztből kovásztalan kenyeret sütnék az áldozathoz, melybe egy ezüst pénzdarabot dugnak. A lovakból vagy ökrökből álló áldozat ligetben tartatik folyók vagy tavak mellett, melyben oly fa találtatik, a hol Čibulat szeret tartózkodni. Az utóbbinak ezen kívül családja van és neki alárendelt szellemek: 1. Piambor, a kinek ugyanoly áldozatot mutatnak be mint Čibulat-nak. Piambornak ezek a szolgálói: Bodüs, Užedüs, Azren és Pi. Tyukot, ludat, kacsát áldoznak neki. 2. Šürt és 3. Vodüz, kiknek Užedüz és Azren-jeik vannak. Az elsőeknek nyulat, a másodikoknak tyukot áldoznak. 4. Masznik, kinek ludat áldoznak. 5. Kapka-oról — Čibulat ajtónállója, — Čibulat-ot a cseremiszekkel szomszédos votjákok is nagyon tisztelik.

A cseremisiz gonosz istenek közé Keremet is tartozik, a ki egészen megfelel a votják Keremet vagy Šajtánnak. Csak hogy a cseremisiz Keremetnek családja is van, a mi a votjákknak nincs. Ez utóbbihoz tartoznak: 1. Piamor, a kinek Užediž és Arzen-je van. 2. Šürt és 3. Bodoš. Ezenkívül Keremetnek megvan a maga saját Užediž és Arzen-jei.

A Keremetet illető hitregészeti hiedelmek a kazáni és viatkai cseremisizeknél különbözők. Az első, mint tudjuk, Keremetet Jumo ifjabb testvérének tartják, a ki kevélységből ugyanazt akarta művelni, a mit Jumo. Így, midőn Jumo a földet megalkotta,

megparancsolta a végnélküli vizeken gácsér képében evező Keremetnek, hogy a tenger fenekéről hozzon föl tengerfenéki földet. S csakugyan Keremet leszállott a tenger fenekére és hozott is föl földet onnan, de nem adá át mind Jumónak, hanem egy részét megtartá a szájában. Midőn Jumo a kapott földre ráfuvallott, s azzal a vizeket beborította (kezdetben mindent viz borít vala), Keremet is kiszórta szájából a földet. A hová Jumo szórta a földet, ott gyönyörű síkságok, legelők és erdők támadtak, a hova pedig Keremet hányt a magáét, ott hegyek és kopár sziklák keletkeztek. Ismét más ízben, midőn Jumo a kövekből véd szellemeket alkotott, súlyos kalapácsesal verdesvén reájok, a miközben a kiütött szikrák véd szellemekké változtak, Keremet azalatt, míg Jumo aludt, ugyanazt akarta csinálni, de a Keremet kalapácsütései alatt a támadott szikrákból nem jó, hanem gonosz szellemek támadtak. Midőn Jumo az embert alkotta, Keremet megint beleavatkozott. A déli cseremiszek értesítése szerint, midőn Jumo az első embert teremtette, és a lélek alkotása végett más helyre ment, a megteremtett test mellett oltalom végett fekete kutyát hagyván, Keremet nem késett fölhasználni a Jumo távollétét, és hogy az ebet részére hódíthassa, mely az ember testét őrzi vala, oly ropant hideget támasztott, hogy a kutya majd hogy el nem vészett bele, s így aztán, midőn Keremet az ebet sűrű szőrrel ellátta, tehát ez csupa háladatosságból Keremetet a testhez eresztette. Most Keremet ráköpött az ember testére, a mivel beleültette egyszerre mind a bűn kezdetét. A Keremet tiszteletére vonatkozólag a kazáni cseremiszek a következőt beszélnek. Midőn az emberi nem elszaporodott és szétoszlott néhány nemzetségre, Jumónak szándéka volt minden nemzetségnek külön vallást adni, mire nézve minden nemzetségfőnek megparancsolta, hogy egy bizonyos napon gyűljenek össze nála. Hanem Keremet emberi alakot öltvén magára, a gyűlésre siető cseremisiz főnököt eltartóztatta, és addig tartotta őt beszéddel, hogy a cseremisiz főnök elmulasztotta a kitűzött határidőt. Ezután a cseremisiz főnök búcsut vevén, Jumóhoz sietett, hanem az úton egy másik nemzetségi főnökkel találkozott, a ki értesítette, hogy «Jumo már mindenkinek szétosztotta a maga vallását, minthogy pedig te nem jelentél meg a Jumo parancsára, hanem inkább Keremetre hallgattál, most neked Jumo azt parancsolja, hogy tiszteld hát Keremetet». Ekkor Keremet vadkacsa

képében az erdőből előröpült s rákényszeríté a cseremisiz nemzet-séfgőt a maga tiszteletére, s ez idő óta kénytelenek a cseremisizek Keremetnek isteni tiszteletet teljesíteni.

A viatkaí cseremisizek azonban Keremetet egészen más alapon tisztelik. Az ő előadásuk szerint Keremet eleinte egyszerű kóborló ember volt. Ez a kóborló az erdőkön kujtorgott és a cseremisizeknek sok bajt okozott. Ez utóbbiak tehát tanácskozást tartottak, s elhatározták, hogy megfogják s megölik a rablót. Keresésére sokan indultak, ki fejszével, ki ésóval, ki vastag doronggal, stb. Egyszer sikerült is nekik megfogni a tekergőt s az egyik hurkot is vetett a nyakába, de a tekergő mégis elmenekült. Most a cseremisizek üzőbe vették s midőn egy nagy folyóhoz jutott és sehol se rejtőzhetett el, hirtelen a folyóba veté magát a hurokkal együtt, melyet nem volt ideje magáról levenni: «Ha ti engem így akartatok kivégezni, jó, hát a vízbe halok, hanem ezután nektek ördögötök lesztek!» A cseremisizek csak ennyit hallottak. A nyakába vetett kötél sokáig volt még látható a víz színén. Elvesztvén őt a cseremisizek szem elől, kiáltozni kezdének: Keremet, Keremet (szó szerint kerem = kötél, et = ed a személyes rag vagyis: «a te köteledd»). Ez időtől fogva a szókevény ördögé vált és Keremet nevet kapott. Keremet három napig feküdt a vízben, a negyedikén pedig elkezdette a cseremisiz házakat kerülgetni. Ugyanazon házban, a melybe ment Keremet, csakhamar megjelent csudatévő Sz. Miklós is ősz aggastyán alakjában, s kérdezé az öreg házi gazdasszonytól: «Nem jött-e tehozzád egy fiatal ember?» «Nem, nem jött ide», felelé az öreg asszony. «Már hogy ne jött volna, miért rejtegeted az ördögöt magadnál, a ki az éléskamrában bújt el? ezen tetteért tehát máttól fogva hadd gyötörjön, s élj vele együtt» ezt mondva eltűnt. Ekkor Keremet kijött az éléskamrából és így szólott: «Jól tetteid anyus, hogy el nem árultál, mert akkor az engem üzőbe vett volna. Most pedig légy nekem barátommá; főzz nekem köst-ot (vérleves) és tyukot.» Az asszony jól tartotta Keremetet; ez azután az erdőbe ment. Erre nem sokára megbetegedett az asszony s álmában Keremetet látta, a ki így szólott hozzá: «ehetném, küldj nekem egy gácsér réczét az erdőbe, és egészséges léssz.» Így vette rá Keremet a cseremisizeket a maga tiszteletére az erdőben. — — — — —

A cseremisizek és votjákok vallása között a szerint, a mint közelebb vagy távolabb laknak egymáshoz, több-kevesebb, néha jelentékeny különbségek találtatnak. Nagyobb a hasonlatosság, mely a cseremisizek és votjákok vízben és erdőben tartózkodó istenségei között van. A cseremisizek Tengesz-Jumó-ja (tenger-isten) egészen egyezik a votjákok Bu-Murt-jával. De ezenkívül a cseremisizek fogalmai szerint minden folyóban és tóban lakik egy hab-szellem, Bogos, a kinek kártételei nem jelentéktelenek. Erdei istenségek tekintetében a votjákok tovább mentek a cseremisizeknél. Az első az erdőt három hatalmas istenséggel népesítették be, kiknek nevei: Alina, Nulez-nuna és Albast, míg a cseremisizek hiedelme szerint az erdőben (valamint a vizekben is) a jelentéktelen Bogos lakik Torvatis társával együtt. Bár a cseremisiz Bogos szinte rémitgeti néha a cseremisizeket az erdőben és eltéveszteti velök az utjakat, de ez esetben elég a lábellenőket egyik lábukról a másikra húzni és Bogos minden incselkedésének vége szakad. Utóbbi magában véve oly jelentéktelen, hogy a cseremisizek még csak tiszteletet sem tanusítanak iránta. Ezenkívül a cseremisizek fogalmai szerint a föld kerekiségén számtalan serege létezik még mindenféle jó és rossz szellemeknek, a kik a mezőket, tanyákat, szuszékokat, házakat, ólakat stb. tartják elfoglalva. Vannak köztök férfi- és nőnemű szellemek pl.: Surtle-Kuguza (házi leány) és Surtle-Kuba (házi asszonyka), Poksem-Kuguzja (fagyos nagyatyus), Poksem-Kuba (fagyos nagyanyus) stb. A votjákoknál azonban a házi istenek vagy penatok szerepét az egyetlen Vorsud tölti be. A sirontúli élet tekintetében mind a votjákok, mind a cseremisizek hisznek a lélek halhatatlanságában, és a jövő életet nem sokban tartják különbözönnek a mostanitól, azaz ott szintén lesznek nők, család, gazdaság és különféle foglalatosságok. Ezzel egyezőleg cseremisizek úgy mint votjákok a halottal szintén tesznek a sirba minden a gazdasághoz megkívántató tárgyakat. Halál után minden cseremisiz megjelenik itéletre (Kiasat-tor a legelső halott előtt), a ki némelyekhez könyörületes, másokat pedig az e földön elkövetett gonosz cselekedeteikért forró szurokkal telt kazánba küld. Ehhez a Kiasat-tor-hoz a cseremisizek halotti tor alkalmával könyörgéseket intéznek és áldozatokat mutatnak be, míg a votjákok ilyenkor Inmárhoz esedeznek.

Az ugor népek közül, melyek közé a magyar nemzet is tartozik, mint ez ma már nemesak külföldön, hanem itt belül a magyar hazában is minden gondolkozni szerető ember előtt el van ismerve, pogány vallását a következő népeknek ismerjük, u. m. a voguloknak, melyet Hunfalvy Pál alapvető nagy művéből: *A vogul föld* ismerünk; a mordváknak, melyet nekem volt szerencsém a tekint. Akadémia 1877. ápril 16-án, 1880. márcz. 1-én és 1880. november 2-án tartott ülésein fölolvastott értekezéseimben ismertetni; a finnek, vagyis szuomiaknak, melyet a *Kalevalából* az én fordításomban meríthetni, végre a votjákok és eseremiszeknek, melyek jelen fölolvastásom tárgyát képezik.

Mind e pogány vallásokra helyesen ráillik Ovid e verse: *facies non omnibus una, nec diversa tamen, qualem decet esse sororum.* Közös vonásokat mindegyikben egyaránt találunk, de azért mindeniknek megvan a maga külön egyedisége, egészen úgy, mint midőn ugyanazon szülők több gyermekei hol egy, hol más vonással ütöttek a közös szülőkre, s ehhez képest egymáshoz többé-kevésbé hol hasonlítanak, hol különböznek ahhoz képest, a mint az illető testvér az apához, vagy anyához hasonlít jobban.

Az itt elszámolt rokonnépek pogány vallásai közül a pogány magyarok vallásához leghasonlóbbnak találtam eddig a mordvinnok vallását, melynek nem egy vonása a magyar népnél még maig fenmaradt babonákkal annyira egyezik, hogy ily körülmények között egyszerűen lehetetlenségnek tartom azokat pusztán véletlen találkozásnak, a vak eset játékának tulajdonítani, daczára azon körülménynek, hogy az emberi elme az emberiség gyermek- és ifjúkorában gyakran roppant idő- és térbeli távolságok által elkülönítve, mintegy ösztönszerűleg ugyanazon intézmények fölfedezésére vezetett, s ehhez képest az ősnépek többé-kevésbé egyező vallást követtek, egészen egyező vad intézmények közt éltek, ugyanolyan szerszámokat s fegyvereket készítettek s használtak, elannyira, hogy nem egy archaologiai ősrégi tárgynak, melynek készítése és használata módját a fölfedezők ma már kitalálni sehogys tudták, — az Amerika fölfedezése óta fölfedezett vad népektől tudták meg, mint a kikkél e szerszámok és fegyverek mindez ideig használatban voltak; mindezek daczára, mondom, mégis vannak a rokonnépek mythológiáiban oly jellemző részletek, melyek némelykor a legheterogénebb népek vallási szokásai-

nak általánosságban való jókora egyezése mellett is a részletekben, egyikétől eltérő, másikéval pedig teljesen egyező jellegökkel határozottan arra vallanak, hogy egy ezektől különböző más csoportba, más rokonnépekébe tartoznak, s ezek között is egyikhez vagy másikhoz legközelebb állanak, s azon egy eredet mellett tanúskodnak; s ime ilyen azon egyezés, mely a magyar nép babonái és a mordvin nép pogány vallása között létezik, a mi azonban nem zárja ki a lehetőségét annak, hogy a leginkább egyezőn kívül más rokonnépek pogány vallásában is igen lényeges egyező vonásokat ne fedezzünk föl. Mindezeket itt ezúttal fölemlíteni már csak a hely szűk volta sem engedné, azért én ezúttal csupán csak azon egyező vonások egybeállítására szoritkozom, melyek a votják, mordva és magyar nép szokásai között még maig is élnek, s így észlelhetők is akár a magyar nép babonáiban, akár egyéb intézményeiben, s mint ilyenek, közös eredetre vallanak.

Így jelen értekezésemből azt látjuk, hogy a votjákok a gonosz szellemet hívják hol Keremetnek, hol Šajtánnak, s mivel a gonosz szellemtől jobban félnek, mint a jóságos Inmár főistentől, tehát inkább ennek mutatnak be áldozatokat, s magát az áldozó berket vagy ligetet is Keremetnek hívják. Mindkét szóval találkozunk a mordváknál is, csak hogy itt Šaitánnak épen nem mutatnak áldozatokat, mint a hogy szoktak akár a «Nagy boldogasszony»-nak, akár a többi fő isteni személyeknek, például: «Napisten»-nek, «Földanyá»-nak, «Vizanyá»-nak stb., és így a szó híven a maga arab eredetéhez, melyben a «girimet» szó szent helyet jelent, csakis az áldozó helyeket és temetőket, mint szintén szent helyeket, hol szintén mutatnak áldozatokat, jelenti, s mint ilyen, minden profan használat alól ki van vonva. A mi Šaitánt illeti, mely szóhoz a magyar «Sátán» szó jobban hasonlít, mint a latin Satanas-hoz, és így szinte származhatik a régi pogány vallásból is, ő legelőször is úgy mint a mordváknál a világ teremtésekor szerepel, s két esintettel tette magát mindkét nép hite szerint emlékezetessé, melyek közül, a mordva hitrege szerint, az első az volt, hogy a Csám-Páz a főisten köpte nyálból származva, Csám-Páznak segítő társul ajánlkozott, mire Csám-Páz leküldte a tenger

fenekére, hogy onnan az ő neve említésével a világ teremtéséhez szükségeltető fővényt hozzon föl, de ez gögös lévén, Csám-Páz nevét szántsándékkal nem említette, hanem a magát, és így két ízben sikertelenül járt, s csakis harmadszor sikerült neki fővényt hozni föl a tenger fenekéről, midőn a főisten nevét fölemlítette, de most sem adta át mind, hanem egy részét visszatartá a pofájában, mely ott egész hegygyé növekedett s Saitánnak nagy kínokat okozott, mitől csak Csám-Páz szabadította meg, megtudván tőle bajának az okát, s megparancsolván neki, hogy köpje ki a maradékot, miből aztán, midőn kiadta, földrengés, kopár sziklák s terméketlen vidékek támadtak. Mint látók, ezzel a cseremisiz monda csaknem egészen egyezik. A másik csintette az volt, hogy midőn Csám-Páz az embert sárból megalkotta, de még lelket nem ihlett belé, egy percznyi időre másfelé fordulván életadás végett, s az ebet rendelvén a teremtette testek őrzésére: az ebet azelőtt meztelen és tiszta állatot megvesztegette, szörnyű fagyot támasztván, úgy hogy az eb nem bírta kiállani s majd bele veszett. Most tehát látván az eb végső inségét, fölajánlá az ebnek, hogy jó bundát ad neki, ha megengedi, hogy az emberhez közeledhessék, az eb a végső szükségben beleegyezett. Most Saitán az emberi testet köröskörül összeköpdösé, a miből betegségek támadtak, nemesak, hanem a maga álnokságát is belé fuvallá. Mikor Csám-Páz visszatérve mindezt megtudta, a mit lehetett, helyrehozott ugyan, de mindent most már ő sem hozhatott helyre. Innen van az ember hajlandósága mind a jóra mind a rosszra.

Saitánnak e két ördögös fogásából az elsőt egyszerűen azért említém föl, mert ez elég jó bizonyítványa annak, hogy ha nem teljes is az egész, bár valóban keveset különbözik a két rege, mégis határozottan egy közös kútfőre, a közös eredetre vallanak. De már a második ördögösség fölemlítését ezen a szintazonkép a mordva hitregével közös eredetre valló egyezésen kívül egy más, sokkal fontosabb, mert bennünket is közelebből érdeklő tény miatt találtam szükségesnek e helyütt taglalgatni, melyből kitűnik, hogy a mordva-cseremisiz regének a magyarban is van megfelelője.

Él a magyar nép ajkán egy meglehetősen frívol monda az első emberpár teremtéséről. Még fiatal koromban hallottam, de már jóformán elfeledtem, s csak homályosan élt emlékezetemben.

míg történetesen egy társaságban, hol több jó ismerősök voltunk együtt, s hol én ezt nyilván azért említém föl úgy a hogy tudtam, hogy talán akad valaki, a kinek ez frissebben él az emlékezetében; s jól számíték; ugyanis a jelenlevők egyike, a szellemes és szép tehetségű Szádeczky fiatal történészünk, így adá elő a regét: «Midőn az úristen Ádámot megteremtven, arra határozá magát, hogy társat is ad mellé, Évát szándékozván az oldalbordájából megalkotni, álmod bocsáta rá, kivevé az egyik oldalbordáját, és midőn épen a nő alkotásához akart fogni, valami más foglalkozása akadt; az oldalbordát tehát, melyet épen a kezébe vett vala, félre tevé s dolga után látott. Ez alatt a kutya odaszaladt, felkapta az oldalbordát, s elfutott vele. Az úristen ezt észrevévén, bosszúsán utána szaladt, el akarta tőle venni a bordát, de a kutyanak csak a farka maradt az úr markában s ebből teremtette aztán az asszonyt, Évát, azért az asszonyok oly bolhásak.» Tekintve a magyar népmonda ha nem is trágár, mindenesetre frívol alakját, őrizkedtem volna azt e helyütt fölemlíteni; de a dolognak nem hiányzik a maga fontossága, ugyanis e népmonda se több, se kevesebb, mint a mordva-cseremisiz teremtési hitrege eltorzítása, a mily torzításait az őshazából hozott mondáknak én többet ismerek, még pedig olyanokat, a melyek a rokonnépeknél a magok eredetiségökben létezőkkel leszámítva, a rajtok nálunk történt ferdítéseket annyira egyeznek, hogy ezek ellenére is lehetetlen első pillanatra föl nem ismerni az egyezést. Ilyen az, melyet a Nyelvőr 1873. évfolyama január havi füzeté *Okos leány* czim alatt közölt volt, s melynek a finn népmesék közt a *viisastunut* megokosodott czimű mese felel meg; ilyen egy a nép ajkán élő, de gyűjteményeinkben folyvást hiányzó «kincstalálást» tárgyazó mese, mely a finn mesegyűjtemény *puhelias akka* = fecsegő asszony czimű mesének hasonmása, melyeket ezúttal helyszüke miatt nem közölhetvén, más alkalomra tartok fenn. Épen ilyen a szóban forgó részlet is; ugyanis az előadottakból azt látjuk, hogy mind e rokon népeknek van az ember teremtését tárgyazó olyatén hitnézete, mely a bibliai előadásra sok tekintetben emlékeztet; ilyennek nálunk is kellett valaha az őshazában létezni, ezt aztán nemzetünknek keresztyén hitre tértevel könnyű volt oly embernek, a ki a pogány vallást neveltségessé akarta tenni, átalakítani, de átalakíthatta maga a magyar nép is az emlékezetében homályosan élő hitrege-töredéket

olyképen, hogy az első embert Ádámmal azonosította, de mivel a hitregei visszaemlékezés a magyar nép emlékezetéből még nem halt ki egészen, a hitrege töredéket most már elferdítve, a bibliai elbeszélésből egészítette ki, hozzáadván mindehhez saját inventióját is. Ugyanis arról, hogy Évának az Ádám oldalbordájából való alkottatásakor az eb is szerepelt volna, valamint arról is, hogy az Úrnak Évát alkotta közben dolga akadt, a bibliai elbeszélésben *altum silentium*. Hogyan került hát oda? felelet: Az ősbazából magokkal hozott hitregei töredék eltorzításával.

Előre látom, hogy ez az egyeztetés sokaknál visszatetszést fog szülni, s minden áron el fogják vitatni akarni, de e két mozzanatot nem fogják tagadhatni, mely mind a mordva-cseremis, mind a magyar hitregei töredékben teljesen egyezik: 1. hogy a főistennek az asszonyembert alkotása közben dolga akadt; 2. hogy az asszonyember alkotásánál az ebnek szerep jutott, mely bizonyára eredetileg a magyarban sem lehetett más, mint az örökös kötelessége; de a magyar hitregei töredék mai elferdített alakja keletkezésekor már csak homályosan élt a most már keresztyén magyar nép emlékezetében. A harmadik esintevése Keremetnek, mint látók, a kazán kerületbeli cseremiszek hite szerint, az volt, hogy midőn Jumo (isten) a kövekből védszellemeket alkotott, súlyos kalapácsal verdesvén rájuk, a mi közben a kiütött szikrák védszellemekké változtak, Keremet azalatt, míg Jumo aludt, ugyanezt akarta csinálni, de a Keremet kalapácsütései alatt támadott szikrákból nem jó, hanem gonosz szellemek támadtak. Ugyane monda megvan a mordváknál is, csak hogy ott sokkal szebben és tökéletesben. Ugyanis az Anyaistenasszony Ange-Patyáj megszülvén a nyolcz gyermekét, mihamarabb igyekszik vala az egész világot betölteni jó szellemekkel (kis istenségek), úgy hogy az emberről nem is szólva, minden fának, növénynek, fűnek meglegyen a maga jó szelleme, a ki a Csám-Páz teremtményeit védje a Saitán incselkedései ellen. Ezen óhaját nyilvánítá atyjának, a mindenség legfőbb urának. Csám-Páz aczélta ada neki, a fia Niski-Páz (napisten) meg kovát. Ange-Patáj csiholni kezdte, és azon arányban, a mint a szikrák hullottak, termettek elő a jámbor Ózaís lények. Saitán észrevevé mit csinál a nagyboldogasszony, felvön tehát ő is a földről két kovát, aczélta azonban nem tudott keríteni, mert az istenasszony a magát az égből magától Csám-Páz-tól kapta, s elkezdett

ő is csiholni. A hány szikra szétpattogott csiholás közben, ugyanannyi gonosz szellem támadt vala. A magyarban maga e hitregei töredék ma már nem él, de van a magyar népnél Hontvármegyében még maig élő népszokás, melyet *Ősvallásunk főistenei* című dolgozatomban (Értek. a Nyelv. és Széptud. köréből IX. köt. VII. sz. 1881) Ipolyi nagy műve szerint ismertettem, mely erre nagyon emlékeztet, s tekintve azon körülményt, hogy, mint az eddigiekből eléggé láthattuk, nem egyedül áll, nyilván e hitregei cultusmódra vezethető vissza; ugyanis: a gyermekek Gergely-napján aczélta, kovát tartva kezökben, úgy köszöntenek be a házakba, s egyik így szól: «aczélta hoztam, tüzet ütöttem kelmeteknek», mire az aczélta akkép veti a földré, hogy az egy darabig forogjon. Ugyanott Luczánapján behavazott fővel, szalmába burkolva, csörgő béklyókkal lábaikon, járnak a házakba, szintén aczél- és tűzkövel, mi aztán arra a jelentésre vétetik, hogy így egész télen jól fog égni a kályhákban. Nagy elfogultság kellene ahhoz, hogy itt az összefüggést a mordva, a cseremis és magyar hitrege e töredéke között meg ne lássuk, habár nálunk a lényeg egészen elveszett (ha ugyan, mit nem tudhatunk, valahol valamely félreeső zugban nem lapang), s csak a másképp ki nem magyarázható babonás szokásban a forma maradt meg.

A főistenekről szólva, úgy a mint azok a finn-ugor népek eddig ismeretes vallásaiban előfordúlnak, meggyőződhattunk, hogy ezekből sehol és sohasem hiányzik egy legfőbb, legmagasabb mindenható istenség, körülbelül olyan mint a görögöknél Zeus, a rómaiaknál Jupiter, ezeknél nem kisebb, ha nem nagyobb, csak hogy a szigorúbb erkölcsiségű éjszaki népeknél a főistenség mindig tiszteletreméltónak tartatott, a mit a rómaiak és görögök főistenéről épen nem állíthatni, hogy ilyen lett volna náluk a felfogás a főistenségről. Ez a főistenség a mordváknál Csám-Páz, a votjákoknál Inmár, a cseremiszeknél Jumo-Kuruž, a finneknél Ukko (ukko, igen öreg, a magyar űk), mely elnevezésnek a nyitját, magyarázatát a finnektől úgyszólván csak tájéjtésileg különböző észti nép pogány vallása szolgáltatja, a hol a főisten legmegszokottabb neve: vaana isa = vén ő, vagyis öreg atya, de régenten Tárának is hivatik vala, mely szó meg a vogul főisten Torom és lapp Tiermes nével egyezik a főistennek.

Ezek az elnevezések egybehasonlítva a fölfogással, mely a

finn-ugor népeknél a főistenről mint különbség nélkül igen öreg *ük* atyáról létezik, csak megerősítik bennem azon meggyőződést, hogy azon képzet, melyet magamnak a régi pogány vallás főistenéről alkottam, egészen helyes s a magyar pogány vallás sem lehetett kivétel a többi rokon népeknek a főistenről való fölfogása alúl, s ennek következtében ma már bizonyosra vehetni, hogy a magyar nép ajkán élő kifejezés: «őreg isten» egyenesen a főisten neve volt; ugyan ő reá való hivatkozást foglal magában egyszersmind az «isten nyila» kifejezés is; mindez azonban épen nem zárja ki azt, hogy mellette az «Ukkon» név is, mely az «őreg isten» elnevezésnek egyszerű synonymája — *ük*-atya, szintén szokásban volt, mert az e téren való bűvárlatok lényege tisztán erre mutat. Az Ukkon poharának finnül: Ukkon pikari, Ukkon malja, s különösen az elsővel való egyezése pedig nem lehet véletlen játéka, hanem az ősrégiségből reánk maradt becses hagyomány, a találomra odavetett «*poculum usu capionis*», és «Urkund-pohár» pedig tudja azt, hogy a leggyakrabban előforduló Ukkon szó egy párszor hol «Urkon», — hol «Urko» alakban is előfordul, a mi már magában eléggé mutatja, hogy a szó nem maradt meg eredeti alakjában, hanem eltorzult, továbbá hogy egész seregében a magyar szavaknak egy *r* toldódott be a szó közepén ott a hol eredetileg nem volt, mint: piazza—piarez, hatze—harcz, fasching = farsang, Kassa = Karsa, a Dezsőffy családnevet a magyar nép csakis Derzsőfi alakban ismeri stb. nem egyebek, mint tudós férfiakra tisztességet alig hozó, nagyon is helyekönnyűségű népetymológiák.

Ipolyi a magyar népnél szokásos áldomás-pohárról szólva igen helyesen fejt meg, hogy az áldomás-pohár divata a magyar népnél az ősi pogány vallásból folyó ősrégi intézmény lévén, valamint a hazánkban élő minden más ajkú népekhez szükségképen átszármazott, úgy nem képezhetett innen kivételt Erdélyben a szász nép sem, a kik aztán, mivel náluk is volt, ha nem is jogi intézményt képező, de mindenesetre még a régi ősnémet pogány vallási szokásokból fenmaradt s eredetét tekintve az őskorban minden pogány népnél kivétel nélkül divott s a leghosszabb napon (Sz. Iván napján) tartatni szokott nagy ünnepáldozatokra fölviendő szokás, miszerint nagy vendégségekben az utolsó pohár bort Johannisegen-nek hívják, úgy nevezték el aztán az ősi magyar jogi szokást (régí törvény, régi szokás, a főistenre való hivatkozás-

sal annak színe előtt s az esküvel egyenértékű örökbevalláskor ürittetni szokott áldomás-poharat) Johannisegen-nek. Az «Ukkon pohará»-t tárgyazó vitákban föl volt az is említve, hogy ily külön e czélra szolgáló poharak, minden czéhnél voltak. Én eddigelő két ily pohárnak jöttem a nyomába. Egyike ezeknek az, mely a m. n. muzeum könyvtárába került czébládákkal együtt beküldetve Rima-Szombat-ról került oda, s jelenleg ott őriztetik. A pohár 3 hasábos és fából van, domborodásokon és mélyedésekben 7 ezüst szalaggal borítva, az öblét körülfutó ezüst körszalagon e fölirattal: Rima-Zombati zabo che pohara. cinaltatak Zabo Mihal che mestersegebe nir gorg deka.» A pohár e három hasábos alakját én úgy magyarázom, hogy mivel a főisten poharának üritése határozottan ősmagyar pogány vallási cselekmény volt, a mint erre a szőlőeladási oklevelekben mindig gondosan kitett: «őseink régi szokása», «régí törvény», «ő törvény» szavak minden kétséget eloszlató módon rá mutatnak. Az ősvallás pedig főistent csakis egyet az «őreg isten»-t ismervén, a félkeresztyén magyar népnek a szentháromság titka sehogy sem akart a fejébe menni, így gondolták aztán ki a térítő keresztyén papok az az előtt egy hasábos pohár helyett a három hasábos, hogy ez által a keresztyén vallásbeli szentháromsági hitágazatot előttek úgy a hogy érzékelhetővé tegyék. Nevezetes, hogy a pohár fából van, de meg van ezüstözve, volt-e ennek valami oka, s különösen a fa-nem megválasztásának, azt ma már megfejtteni lehetetlenségnek látszik előttem.

A másik ilyen czéhszerleg az, mely az *Archaeologiai Értesítő* új folyama, V. köt. 2-ik számában van ismertetve, s a magyar nemzeti muzeum régiség-osztályában őriztetik. Ez már nem fa, hanem aranyozott ezüstműből való. A rajta olvasható német föliratokból láthatólag a serleg 1589-ben készült, 1636-ben megújított, 1694-ben pedig megbővített. Ugyancsak a rajta találtató föliratokból láthatólag asztalos-czéh pohara volt, de mely városban, az nem tűnik ki. Mindenesetre becses régiség, már csak annyiban is, mert bizonyosságául szolgál annak, hogy a magyar ősi jogi intézményt a német nép is kötelezőnek tartotta magára nézve.

Az áldozatokról szólva előre kell bocsátanom, hogy az áldozatok a Névtelen jegyző «áldomásának»; a halottak sirján való lakmározások a magyar nép száján élő «tor»-nak felelnek meg. A «megtorlás» kifejezés pedig az ellenségen vett véres bosszu

megpecsétlésére s azon vendégeskedésnek emlékezetét látszik a magyarban őrizni; ilyesekkel ma már természetesen se a mordvák-nál, se a cseremiszek- és votjákoknál nem találkozunk, de régenten, midőn még szabad népek voltak, bizonyára náluk sem hiányzottak.

Látók, hogy az áldozatok a votjákoknál köz- és alkalomszerűek, egyházközségek és családiak, s az áldozó helyek is ennek megfelelően budzim-kuala = községi, gurt-kuala = falusi, és a házi áldozó pajta = kuala voltak. A mordvák-nál is jelenleg egyházközségek, és az egyházközséget képező külön falubeliek és otthoniak; de más részről is tudva van rólok, hogy ezt az áldozatot a votjákoknál a tunó (a mint az avarok nevezték «tudun») vagyis táltos, a mordvák-nál pedig egy erre külön választott főnök (právt) több választott társakkal végezte, a kik közül egyik: a táltos az imádságokat olvasta, régenten azonban, mikor még nem kerültek a fehérczár uralma alá, áldozatoknál a főszemély mindig a fejedelem volt (a nagy áldozatokat értve) mint erre a právt = fő szó maig is emlékeztet, a családi áldozatoknál azonban mindkét rokon népnél a családfő végezte. Mindezzel nagyon egyezik az, a mit a Névtelen jegyző a magyar áldomásokról mond, hogy «More paganismo (régii törvény) occiso equo pinguissimo «magnum áldomás» fecerunt» (tehát kellett lenni kisebb áldomásoknak is, a hol nem a nagyfejedelem volt a főpap). «more paganismo (régii törvény) fecerunt áldomás», «diis immortalibus mortalibus magnas victimas fecerunt et convivia per quatuor dies celebraverunt» «fecerunt convivium magnum et epulebantur quotidie splendide». Ezek mind megannyi nagy áldomások voltak; szint ilyen volt a Zoltán születésekor tartott áldozat is, «faciebant convivia magna», a hol bizonyára Árpád maga vitte a fejedelemfőpapi szerepet (nem a táltosét, mert ezt más személy vitte). Elgondolhatjuk, hogy a kisebb nemzetségi és családi áldozatok szintén nem hiányoztak őseinknél sem, a mint ezt Ipolyi igen szépen kimutatta a lóvásárlásoknál divó jogi szokást (áldomás-ivást) mint ilyenkor multhatatlan és semmi más külnépeknél ily alakban nem létező lényeges valamit egyenesen ily őspogány vallási szertartásnak mutatván ki. Szabadjon itt a tisztelt osztály figyelmét a Névtelen jegyző eme helyére irányoznom: «convivia per quatuor dies» és «et epulebantur quotidie splendide», ugyanis mint látók, a votjákok is egészen így szoktak mulatni, ama szokásuk pedig, hogy külön diszvendégsége-

ket is tartanak, szinte nagyon emlékeztet a Névtelen «splendide epulebantur»-jára, mert mint tudjuk, a votjákok is urak és hatalmasak voltak egykor, és a diszlakomák ennek őrzik még némileg az emlékezetét, mikor még az ő diszlakomáik is egészen olyanok voltak, mint a pogány magyarokéi, a kik alkalom adtán, szinte ily diszvendégségeket, áldomásokat tartottak, melyeken az, a ki adta, ki akart tenni magáért s a jelenvoltak elismerésüket valamiképen kifejezésre igyekeztek juttatni előttünk ma már ismeretlen módon.

Látók azt is, hogy áldozatkor az áldozatmarha levágása után a votjákok széttagolván az állatot, az áldozatot végző levágja annak fülét, tüdeit és beleit megmossa, kazánban a tűzhöz teszi főni, s midőn megfőtt, külön edénybe önti, s a tűzbe veti, hova egyszersmind kenyéret, sőt, tojást, sőt sört is vet. Épen így a mordvák-nál is a vezető (áldozó személy) veszi a szent merítő kanalat, kenyéret és sőt tesz bele, egy darab húst még az áldozatmarhából s multhatatlanul az állat nyelvét, fölmutatja az istenségnek s aztán a kanál tartalmát a tűzbe veti. Ez tehát az isten része. Ipolyi őseink nagy áldomásait leírva, ezt mythológiájában mind így tudja. A mordvák ma már lovat, mint előbb teszik vala, nem áldoznak, legfőlebb a «Viz isten»-nek, ellenben a votjákoknál még folyvást ez a legmegszokottabb nagy áldomási tárgy. A mordvák-nál az áldozati marhából a legizleteseb falatot, a fejedelmet helyettesítő právt (főnök)-nek adják, nálunk a koronázási áldomásokon az uralkodó asztalára jut.

A karácsonyi és húsvéti szokás, a mely szerint ebéd előtt a házi gazda a legkedvesebb gyermekét kezén fogva a ház bejáratához megy, a hol kezében kumičkát, kenyérdarabot tartva Inmárhoz a mindennapi kenyérért és családja számára egészségért könyörög, szintén talál a mordva szokással, csak hogy itt a házi gazda december 25-én az ünnepi etelfogással: a tálban lévő disznófővel járja be, sorban előtte nyir-ágat vivő legifjabb gyermekének társaságában, a házi gazdaság minden helyiséget, kezdvén ezt a házi istenség (védszellem) tartózkodási helyén a «Kardas' árkon» (udvar-gödör) s minden helyiség és jószág védszellemehez könyörgést intézvén és meghíván őket a családi ebédre, kivéven a főistent Čam-Pázt a kinek látogatásától félnek. Nálunk is így kellett lenni ősidőkben, de fájdalom az ide vonatkozó részletek mind elvesztek. Ipolyi is

csupán a házi istenség gödrét tudta a maga éles eszével fölfedezni.

Fölemlíti Bechtereov azt is, hogy ezek a votjásoknak tisztán nemzeti könyörgéseik az idő és helyi viszonyokhoz képest változásnak vannak alávetve, s hogy míg a régibb könyörgés-gyűjtemények csupán az anyagi napi szükségekkel foglalkoznak, a későbbiekben már a keresztyén eszmék kihatása is észlelhető. Minket azonban nem annyira ez utóbbiak, mint az elsők érdekelnek, a hol az összehasonlításra valóban becses anyag kínálkozik. «Ösválásunk főistenei» cz. értekezésem 45. l. egybevettem a mordva házigazda karácsonyi könyörgését: «Anyá-Pat'aj-Paz! természetes vaskos szalmaszárat, nagy kalászokat, tojásnagyságú sárga szemeket . . . Adj nekünk sok és gyönyörű lovakat, erőseket, egészségeseket mint a medvék.» A hazánkbeli luczanapi kotyulók pedig: «Kity-koty» hangoztatása közben a háznépnek «sok csirkét, ludat, gerenda vastagságú szalonnát, záz malacot» stb. kívánnak. Ehhez önként csatlakozik a votják könyörgés, hogy: «egy szemből 77 kalász legyen, a kazal az égig erjen, a ló feje arany legyen» a honnan ma már megállapíthatjuk, hogy a Lucza-napi kotyulás határozottan ősmagyar pogányvallási töredék, és hogy a Nagyboldogasszony isteni személy helyét népünk babonáiban az ő ünnepével egy időre eső Lucza foglalta el.

Emlékezetébe hozom a t. osztálynak azt, a mit a dolgozat folyamán láthattunk, hogy a kutya a votjásoknál szent állatnak s Inmár főistenhez minden más állatoknál közelebb állónak tartatik, s halotti torok alkalmával is tőlök igyekeznek megtudni, minő sors jutott osztályrészéül a megboldogultnak. Az eb tehát a votjások hitnézete szerint Inmárnak a földön mintegy megbizottja, a ki az emberek jámborságára, egyeneslelkűségére egészen úgy ügyel föl, mint a finn népek hitnézete szerint a medve, de a mi azért a finneket épp oly kevéssé gátolta alkalmadtával a medve megölésében, a mint nem gátolta régente az ugor népeket s közöttük a pogány magyarokat sem, hogy ünnepélyes eskü letételekor az ebet kardjaikkal agyon ne sujtsák. Ime ezért volt szükség a pogány magyarok, kúnok, bolgároknál s más ugor népeknél eskü letételekor az eb leölésére, de nem azért, mintha arra esküdtek volna, hanem szükség volt rá mint tanúra s ugyanazért konzultatott is föl karddal mindkét esküttevő fél által, hogy mint a főisten követe az ügyet a

főistennek haladéktalanul megvigye. Ez tehát csak megpecsétlése volt a letett eskünek, de magához az eskü lényegéhez nem tartozott, mert ez az eskü áldomásának megívásában állott, melynek áldozati tárgyát (victima benedictionis) a saját testökből bocsátott s borral elegyített önvérök képezte. A bajor püspökök János pápához (900. évben) intézett s Ipolyi által is idézett levelének ama helye, hol az ellenök, a morva papok által emelt vád ellen mosakodnak, tagadván ezek abbéli állítását, «mintha a magyarokkal szövetségbe a keresztyén hitet megszegtek és kutya vagy farkas s más kárhuzatos és pogány dolgokra esküdve békességre léptek volna velök» igen is jó adat lehet annak bebizonyítására, hogy hitletételkor az eb másvilágra küldése valóban szokás volt, de nem arra, hogy az az eskü lényegéhez tartozott volna, és pedig annyival inkább nem, mert az idézett helyen az «eb vagy farkas és más kárhuzatos és pogány dolgok» a legnagyobb általánosságban említettnek, s még csak azt sem tudjuk biztosan, hogy melyik fél által pattant ki a dolog, s csak is következtetjük a bajor püspökök előadásából, hogy a szláv papok által hozatott föl vádképen ellenök, a miből kitűnik, hogy e püspököknek igen is volt tudomásuk arról, hogy ily ünnepélyes eszelekményeknél az eb is szerepel, de ezt szabatos, a dolog mivoltába ható tudomásnak venni nem lehet. Meg jobban kitűnik ez abból a mit Ipolyi kapcsolatban emez idézetével, pár sorral alább, a velünk rokon kúnok esküszertartásáról közöl: «igy jö elő a kúnokról Joinvillenél (hist. de St. Louis 104), hogy a kúnok vizzel bort öntve ezüst serlegbe azt testökből eresztett vérrel keverték össze, s hasonlóan kellett a görög császárnak tenni, mire mind a két rész megízlelte az italt; a kúnok ez által a viszonyos testvéri barátság szövetségét megerősítettnek tarták s e felett a szövetségzők körébe egy eb hozatott, mely mindkét részről kardjaikkal sujtva darabokra vágatott, jeléül, hogy így veszzenek mind azok, kik a szövetséget megszegnék.» Tisztán láthatjuk innen, hogy a bor és vér vegyítékének megízlelésével a szövetség és testvéri barátság már megerősített, az eskü lényege tehát ez volt, az eb leölése pedig, mely csak ezután mintegy annak megpecsétléseül hajtattott végre, a fentebb előadtam indokból történt.

Találnak továbbá a votjásoknak az ebről, mint szent állatról való hitnézetével a magyar népek az ebhez kötött előítéletei is,

mely szerint az eb éjjeli siránkozó vonítása szerencsétlenséget, például a házban történendő halálesetet jelent; a mely eb vonítás közben ház felé irányozza az orrát, annak gazdája nagy kárvallástól tarthat, stb. a mint ezt Ipolyi is említi a mythológiájában, de magam is gyermekkorom óta így tudom; a magyar nép eme hite abban találja magyarázatát, hogy az eb, mint a főistenhez legközelebb álló szent állat, leghamarább megtudhatta akár a főisten határozatát, akár a gonosz szellem ártani akaró gonosz szándékát.

Ugy de a törököknél a kutya szintén szent állat, pedig ezek nem pogányok, hanem Mohammed hitét valló nép, ezen ellenvétést tehetné valaki állításaim ellenében. De én erre azt felelem, hogy valamint mi magyarok, úgy a törökök is pogányok voltak egykor, hogy nincs akár keresztyén akár izlám-követő nép, melynek szokásaiban, erkölseiben, nyelvében még ma ezred év múlva is ne maradtak volna nyomai az egykori ősi pogány vallásnak, s hogy azt sem szabad felednünk, hogy az ugor népek főleg abban különböznek a finn népektől, hogy igen erős török-tatár befolyásnak voltak sok századon által kitéve, a minek igen feltűnő nyomai egyaránt észlelhetők mind intézményeikben, mind nyelvökben, s ilyen az obre mint szent állatra vonatkozó hitnézet egyezése is a csere-misz, mordva, magyar és a török néppel.

Őseink főistenei című értekezésemben, Ipolyinak a «fa» szóval képzett helységnevekre nézve nyilvánított, akkoron még előttem meglehetősen merésznek tetszett nézetét még nem mertem elfogadni, a mely szerint az ily helységnevek mint, Andrásfa, Balázsfá, Balogfa, Bekesfa, Bodorfa, Borsfa, Böszenfa, Boldogasszonyfa, Gógánfa, Vadasfa, Dénesfa, Erdősfa, Farkasfa, Gósfá, stb. eredetileg áldozó helyek nevei voltak, s csak utóbb, midőn ez áldozó helyek, keremetek helyén szentegyházak keletkeztek s azok környékén akár önként, akár kényszerítés miatt majorok, falvak támadtak, lettek a régi áldozó helyek «fa»-val végződő nevei az ujjonnan alakult községek neveivé. Ma midőn a mordvák és votjákok vallásában találtató egyezés folytán e nézetnek újabb bizonyítékára akadtam, teljes meggyőződéssel magamévá teszem e nézetet és pedig annyival inkább, mert ebből egyszersmind azt is látom, hogy pogány magyar őseink áldozataiban is az úgyszólván legszentebb helyet a «szent fa» képezte vala, melyen az imádságok is olvastattak a táltos által egészen úgy, mint a mordváknál a «vozat'á»,

a votjákoknál a «tunó» nevet viselő táltos által, a mi iránt a Névtelen jegyzőnél találtató leírása a Vata-fele pogány áldozatnak nem enged kétkednem, mert az egyezés teljes és tökéletes.

Láttuk azt is, hogy a mordváknál az «öreg istenen» kívül legfőbb isteni személy az «anya istenasszony» volt s áldomások leginkább az ő tiszteletére tartattak, így kellett a dolognak nálunk is történni; más részről kimutattam fentebbi értekezésemben azt is, hogy ennek helyét nálunk a Boldogságos szüz foglalta el, innen látszik származni a hazánkban találtató számos Mária búcsújáró hely s a Mária-országa elnevezés, melyek eredetileg mind megannyi áldozó ligetek voltak.

A votjákok a felelmes gonosz szellemet, Keremetet, nagy könnyen megtudják csalni, ez a mordváknál szinte így van a gonosz szellemre nevezve, de ugyan így van a dolog a magyar népnél is a mythologiai tartalmu mesékben, a mint erre Ipolyi szintén rámutatott a mythológiájában.

Hogy az orosz papság a maga sajátos szervezete következtében a nyereségvágyásra, haszonlesésre nagyon is rá van utalva, azt Bechterew is megemlíti, valamint láthatjuk művéből azt is, mily ügyesen tudják fölfedezni a módokat, melyekkel jövedelemre tehetnek szert. Ebben némely közkedvességű szentjök s ezek között legelső helyen Szent Mikola, a csodatételekben, persze az ő segítségökkel, egy második Bosco, nagy segítségökre van, mire nevezve az ő csodatévő képei nemesak az igazhivő oroszok, de még a votjákok által is erősen látogattnak, a mi az ily kolostoroknak aztán bőségesen önti a busás jövedelmeket nem csak az oltárra, hanem s főleg a konyhára is. Ezt aztán észrevették a votják tunók is, a kik igen elmésen Sz. Mikolának három Buld nevű testvért gondoltak ki, meghagyván Mikolát nemzeti védszentnek az oroszok számára, ezeket pedig magoknak foglalván le pártfogókul, s azóta Ó-Zjum a legöregebb, Adrianova a középső, Varziatcün pedig a legifjabb Buld testvér tartózkodási helye megannyi gyakori búcsúlátogatások középpontjai, a honnan a votják tunók az időről időre oda özönlő búcsújáró pogány votjákoktól jó hasznot húznak, a mi elég fényes bizonyosságát szolgáltatja annak, hogy azok a votjákok még sem oly buták, mint azt az oroszok, péld. Bechterew, tudni akarják.